

**МОДЕРНАТА ПЕДАГОГИКА
СРЕЩУ ТРАДИЦИОННАТА АГРАРНА АВТАРХИЯ**

Явор Маринов Янков

докторант към програма „Политология“,
ВСУ „Черноризец Храбър“

***Резюме:** Настоящата статия обхваща темата за корелацията между модерност и автархия. Традицията прекосява епохите, но остава в себе си, и поради това модерността се явява опозиция на всякаква външна традиционност.*

***Ключови думи:** педагогика, автархия, граждани, селяни*

**THE MODERN PEDAGOGY AGAINST THE TRADITIONAL AGRARIAN
AUTARCHY**

Yavor Marinov Yankov

Ph.D. student of a programme „Political Sciences“,
Varna Free University „Chernorizets Hrabar“

***Summary:** The following article covers the topic of correlation between the modernity and autarchy. The tradition crosses ages but remains in itself, hence modernity appears in opposition to any outside traditionality.*

***Keywords:** pedagogy, autarchy, citizens, villagers*

*„Образованието винаги създава неравенство,
но само чрез него то може да се избегне“*

Калоян Смилков

Модерност и традиция са две едновременно и самоотхвърлящи се думи, които същевременно са в корелация една спрямо друга. Корелацията между тях, освен тяхната противоположност, се корени и в закономерностите, свързани в невъзможността реално да съществуват без да са в противовес. Отношението на тези две думи - Модерност и традиция са релевантни и за човешките политически взаимоотношения, били те Модерни или Традиционно аграрни, контрастиращи върху реалното им съществуване като функция от политиката. Тяхното разбиране на моменти е хаотично натрупано, вследствие на привличането и отблъскването, което Модерност и традиция са и се самопоставят, от гледна точка на разбирането и гледната точка на отделния политически индивид. Дори географски и исторически, двете понятия се свързват със Запад-Изток, като навлизането на Модерността започва по същата ос - Запад-Изток, въпреки обособеното разбиране и изказ Изток-Запад, тя (Модерността), не започва от там. Изтокът винаги е бил свързан с Ориента, той пък от своя страна се свързва с дома на Исляма и така се получава Запад-Ориент, Запад-Ислям, като са възможни много на брой антоними и синоними, които да изразяват противоположността на отношенията им, които винаги се явяват политически. За Едуард Саид: *„Отношението между Изтока и Запада е отношение на власт, на господство, на различна степен на сложна хегемония, и то доста точно отразено в заглавието на класическия труд на К. М. Паникар „Азия и западното господство“.*“ (Е. Саид, 1999, стр. 11) Прието е да се възприема, че традицията е повече на Изтока, отколкото на Запада и също така, че Модерността е повече на Запад, отколкото на Изток. Периодът XVIII-XIX век е осмислен под различни форми за Традицията на Ориента: той е „дом на исляма“, докато за Запада, той е домът на Модерността.

Традиционната аграрна автархия етимологично дава отпор на Модерната педагогика. В том V *Речник на Българският език с тълкувание речи-ты на български и на руски Събралъ, нарядилъ и на светъ изважда Найдень Геровъ* на страница 350 четем: *Традивый, въ, ва, во, пр. Быковитый, опоритый, непослушеный, самоглавщина, твердоглавий, инатъ;* (Н. Геров, 1904, стр. 350) Говорим ли за традиция и автархия в едно изречение, непременно трябва да спомена и думата морал: *„Думата „морал“*

произхожда от латинските думи mos, mores, които означават нрав, нрави. Още в самия този произход на думата е заложена известна двусмисленост. В най-честите всекидневни употреби с нея се обозначава съвкупността от повтарящите се фактически стереотипи и модели на поведение на хората от дадена общност. При такива употреби думата има описателен смисъл, като се предполага множественост и различие на нравите в различните общности. В по-строгата, теоретично осмислена нормативна употреба под морал се разбира система от социални норми, които хората от дадена общност приемат за обосновани и справедливи и затова следват по вътрешно убеждение. Тук се крие повече или по-малко изразената интуиция, че в крайна сметка има само един единствен морал.“ (НБУ, Университетски речник основни понятия)

Моралните норми са ярък представител на унаследените Традиционни аграрни такива. Въпреки претенциите си, българското население не показва признаци на християнство, предвид фолклорните и ритуалните обичаи, които то почита в чест на аграрната/плодородна година като *Водици, Бабинден, Св. Трифун, Първи март, Лазарница, обредите Пеперуда, Герман* и много други, описани от Димитър Маринов в *Религиозни народни обичаи* показващи богатата автентичност и традиция на българското население: *„Споменах по-горе, че празниците с обреди и религиозни обичаи, установени от народната вяра в съгласие с християнската църква, съставляват не само вярването народно, но и неговия календар, т.е. по празниците народът брои месеците и дните и се ръководи в своите ежедневни, домашни и полски занятия. Но за да знае кога се пада едн-кой си празник, селянинът се ръководил от два вида календари; имал е два календара: звездите и рабуш-календар или патерица-календар.“* (Димитър Маринов, 2003, стр. 21)

Българското население в генезиса си е представител на традиционната аграрна автархия: *„Българска нация в собствен смисъл на думата имаме едва от Възраждането насам, а преди това по-правилно е да говорим за българско население.“* (Хаджийски, 2002, стр. 53) В лицето на Димитър Маринов и събраният от него текстове в *Народното обичайно право* (1894) представен огромен архивен заряд на традиционната аграрна автархия: *„ 85. Правата и длъжността на жената във семейството. Правата на жената са до толкова ограничени, щото няма да сгръшимъ, ако кажемъ, че нейното единствено право се състои въ това «да плаче». И дъйствително, ако проследимъ живота въ семейството възтръ, живота ѝ вѣнъ отъ семейството и въ полето, ний можемъ да откриемъ никъде никакви права, а само длъжности, само унижения.“* (Маринов, 1995 стр. 107)

Модерната педагогиката се описва като наука за възпитанието на децата. Еднакво богатство за всички и всеки се наблюдава в желанието за образование в периода на Българското възраждане: „*Независимо от новите идеи, от модерната естетика и от преустройството на основните философски доктрини според това схващане преобладаващата култура на Ренесанса е от средновековен тип.*“ (Генчев, с. 173)

Михаил Герасков съобщава, че да бъде разгледана добре идеята за педагогиката на детето, то човешкият свят трябва да бъде внимателно изследван, спрямо животинския свят. Авторът показва примери с различни видове животни и техните поколения и разликата между тяхното раждане и различните видове и методи за подготвяне на дадения вид за живота. Според него условията за живот са сравнително прости и съобразявайки се с индивидуалните условия, различните видове животни са си изработили различни видове обучения на младите си наследници. Проследявайки продължителността на обучение/подготовка за живот на животните спрямо човека, ние наблюдаваме, че нашето обучение е най-дълго, спрямо всички други животни. Основните инстинкти между човека и животните са едни и същи. Същото, макар и индиректно, заявява Pascal Quignard (Паскал Киняр) в книгата си “*Vie Secerete*” (Тайният живот): „*И човешкото отглеждане може да се нарече дресиране, ако стане механично, без да се вземе под внимание волята, и съзнанието на възпитаника.*“ (Герасков, 1936 стр. 5)

Като културна придобивка може да разгледаме идеята за равенството в образованието през периода на Възраждането. Като привилегия на образованието Паисий ни дава „История Славянобългарска“, но ни оставя завет „*От само себе си не можем да станем мъдри.*“

Няма нужда да доказваме факта, че образованието чрез възпитание започва от най-ранна детска възраст: „*Педагогиката е наука за възпитанието на децата*“ (Есипов, Гончаров. 1949, с. 3)

Кой възпитава децата?

Прието да мислим, че възпитанието на децата винаги се пада на двамата родители: „*Страшна грешка е да се вярва, че училищната институция през вековете се обяснява с някаква функция – на формирането на човек или обратното, на адаптирането му към обществото; в Рим не се преподават формиращи или утилитарни материи, а престижни и преди всичко реторика.*“ (Вейн, 2001, с. 19)

Пол Вейн ни дава широка картина за възпитанието и училището на децата на аристократите в това време. (Вейн, 2001, с. 13-20) В I-III век майката ражда в седнало положение, в специално кресло, на далече от мъжките погледи и едва показало се на новия свят, детето се поверява на грижите на специална жена, наречена дойка. Дойката е детегледачката на детето и тя е много повече от това, което ние разбираме в семантиката на думата детегледачка, а именно кърмачка на бебето. Дойката се явява и като един своеобразен „педагог“ на малкото римско дете от пеленаче до неговото съзряване и излизане от възрастта на юношеството. Децата на римляните през деня са изцяло на грижите на дойката, но и на възпитател. Самият Марк Аврелий пише с огромно уважение както към баща си, така и към своя възпитател. В творбата *„Към себе си“* той пише в Първа книга *„4. От прадыдо си - да не посещавам обществените училища, а да се уча от добри учители у дома и да знам, че за такова нещо човек трябва да харчи с широка ръка.“* (Аврелий, 2022, с. 37)

Ролята на родителите за възпитанието на децата е ясно регламентирана: *„Бабата по бащина линия наистина трябва да бъде строга, докато родителя на бабата по майчина линия е напълно снизходителна; същото разделение важи за чичовците и вуйчовците, чийто имена съответно са били символи на строгост и на снизходителност.“* (Вейн, 2001, стр. 14)

Били ли са образованието и възпитанието привилегия на висшата класа?

Авторът на *„История на частния живот в римската империя“* Пол Вейн съобщава за сигурни свидетелства, произтичащи от египетски папируси: неграмотни знатни хора, които карат други вместо тях да държат перото, има също така и хора от народа, които могат да пишат. И в най-малките селища са се намирили класически литературни текстове. Това е тази всеизвестна антична „образованост“, с която толкова са се гордеели. Четенето и писаното в античността се дели от познаване на главните букви, като тези лица, считащи се за грамотни, не са могли да четат писма и документи, а само да разпознават надписите на храмовете и магазините, обявите за гладиаторски и друг вид представления. Домиций Улпиан (170-230 г. сл. Хр.) казва, че ако частните учители са достъпни единствено за много богатите семейства, в градовете и в много от малките селища е имало учители, които преподават основите на писмото. Не малка част от младите римляни до дванадесет години посещават училище. Не малка част от римското население е била образована до степен да пише/записва, сметки на занаятчий, непохватното написани писма, графити по стените, дъсчици за правене на магия и разни други, намерени от археологическата наука документи, потвърждават това. До тук

някъде се спира и/или прекъсва обучението на младия римлянин. Само дванадесет годишните момчетата на заможните родители могат да продължат образованието си, като изучават класически автори и митология, под уменията на граматик или учител по литература. Редки са изключенията, в които бащи дават права на дъщерите си да бъдат обучавани от някой наставник на класическа литература. В повечето случаи момчетата продължават традициите, налагани от семейството. На дванадесет години те са готови за омъжване и затова са затваряни като в затвор, за да изпълняват своите задължения, а именно: да предат, тъкат, бродират, като времето, което те прекарват в тези занимания служи за доказателство, че не се занимават с непристойни дела. Подобно поведение на младите момичета преди сватбата се наблюдава и в Цариград. Едно такова разделение на половете е довело до пълната изолация на жените и до усамотяване на мъжете: *„Теоретически жените са несъстоятелни за това, че тях на нищо не ги обучават, освен да четат корана. Но и тази свещена книга те четат, без дори да разбират нейния смисъл“* (Осман бей, 2008, с. 35) ни казва Осман Бей в своята книга *„Турците и техните жени“* От него ние научаваме още за социалния строй на османските жени и тяхното място в семейство и обществото. Изолираността и разделението на мъжете от жените според него е основната причина за притъпяване на способностите за социално благосъстояние.

Старогръцкото образование е различно от римското училище. Докато едното (римското училище) не е вътрешен продукт и като такова то остава отдалечено от обществото, то гръцкото училище е основна част от обществото. Основата на гръцкото училище, а може би и половината, според Пол Вейн е също като идеята на римското, а именно - спортът. *„Никой римлянин от добър произход не може да се нарече образован, ако някой наставник не го е обучавал на гръцки език и литература, докато гърците ни най-малко не се занимават да изучават латински език и високомерно пренебрегват Цицерон и Вергилий“* (Вейн, 2001, с. 20) Към края на античността се наблюдават елини, на които им се налага да изучават латински език, с цел да могат да заемат постове в съдебната сфера на императорските служби.

Пол Вейн ни дава модела за античното образование на римски аристократ, като го разделя на периоди: възпитание, училище и юношество, докато Михаил Герасков разделя модерното понятие за възпитание на: възпитание, образование и ученост: *„В говоримия език често се чуват изразите „възпитание“, „образование“, „ученост“, а също така и изразите „възпитан“, „образован“ и „учен“ човек. Щом като съществуват в езика трябва да се приеме, че тия думи изразяват различни идеи и*

представи. Но мнозина не правят строга разлика в значението им и често пъти ги смесват. Човек, който иска да има точни познания, не може да се задоволява с неясни понятия, за туй е нужно да определим точно, какво идейно съдържание се влага в всеки един от горните термини.“ (Герасков, 1936, стр. 12)

Като възпитание на нравите можем да определим два казуса. Патриархът на българската литература Иван Вазов в безсмъртното си произведение, написано в период, когато е прокуден от България, по времето на Стамболовото управление, ни предоставя цяла глава на педагогическа тема, а именно част 1, глава XI „*Радини вълнения*“. Вълненията на ученици от предстоящия изпит и целогодишния труд на учители са застъпени от началото до края на изложението. Един момент оставя главните герои без дъх, а именно, когато изпитват дъщерята на чорбаджи Мичо:

„Господине, попитайте и наша Събка — каза чорбаджи Мичо на Огнянова.

Едно живо, русокосо момиченце стоеше вече пред него и го гледаше кротко в очите. Огнянов помисли малко и попита:

— Събке, кажи ми сега, кой цар освободи българите от гръцко робство?

— От турско робство освободи българите... — захвана момичето погрешно.

Мичо чорбаджи извика:

— Събке, стой! Ти кажи, татовата, от гръцко робство царят, дето ги освободи, а то от турското има кой цар да ги избави.“ (Вазов, 1976, стр. 67)

Моментът на попиване на неосъзнатото познание и нейното повтаряне като нещо истинно, точно и вярно поразява.

Въпреки че Вазов не ни дава картината за последвалите разпалени активности на думите като социално-политическите идеи на чорбаджи Мичо, повторени от дъщеря му Събка, ние ги наблюдаваме в събитията в романа до самия му край. Събка се явява говорител на една от главните идеи в романа.

България наследява патриархална система: *“На всички е известно, че на Изток мъжкият пол господства, а женският е изцяло поробен; че мъжът там е всичко, а жената – нищо;,,* (Осман бей, 2008, с. 15) Тя е описана в не една книга от разказите на Елин Пелин, през романите на Йордан Йовков, та чак до Димитър Талев.

В своите „Очерци“ Николай Генчев съобщава: *„Работата облагородява човека, учи го на ум и разум. И затова патриархалният човек мисли, че животът е даден за работа, а смъртта – за почивка.*“ (Генчев, 2001, с. 72)

Децата винаги са искали да играят сега, а не в бъдещето, но ние, възрастните, верни на традициите, винаги сме си чакали нашето време. Не можем да отречем дори за себе си, че като деца не сме мечтали да напуснем по-бързо света на детството и да влезем в света на възрастните.

Но всяко време е със своя дух. Дали линията на предаване на властови позиции, и на домашно сквернословие, относно някои идеи, не е ли същата тази идея, против която ние толкова протестираме. Чорбаджи Мичо, от страх да не загуби авторитета си, осъзнава: „Тя слушаше всеки ден от баща си и гостите му тия неща ...“ (Вазов, 1976, стр. 67)

Нравствено възпитание според М. Герасков е *телесно* възпитание. Пол Вейн ни съобщава, че подобно на римляните, ние подстрекаваме младите да спортуват, защото добре знаем, че те ще последват нашата съдба след юношеството и ще започнат да работят в повечето случаи, седнали зад бюрото в офиса: „И така, на практика обратното на *изнежването е дейността, industria, която укрепва мускулите и характера, докато изнежеността ги атрофира*; „ (Вейн, 2001, с. 15) На същото мнение е и възрожденският писател Константин Величков, чиято дейност не се е възпира само в рамките на литературното и художественото творчество. Той се проявява в много различни области на културния и обществения живот. Величков е любител на живописата, театъра, журналистиката, отделя време и способности за преводаческа дейност. Авторът на „*В тъмница*“ има възможността с родители- баща В. Петков, който е уважаван гражданин и дълги години член на черковната община в града и на местния Давие меджлеси (съдебен съвет). (Величков, 1977, с. 140) и майка Мариола хаджи Стоянова, която е касиер на настоятелството на местното ученолюбиво дружество, да получи прилично образование, въпреки че „*е преминал с успех и от малък проявил особена склонност към рисуване. Тия негови, дарби, прилежанието му, любознанието му били всеобщо признати и затова той бил посочен да следва на държавни разноски в новооснования в Цариград султански лицей [Lycée imperial], когато турското правителство предписва на града Пазарджик да прати един ученик в тоя лицей.*“ (<https://liternet.bg/publish10/spopvasilev/kvelichkov.htm>) Получилият престижно образование в Цариград, Величков работи в родния си град като учител по гимнастика. За този свой период като учител той разказва в „*В тъмница*“. Мислейки си, че прави нещо добро за своите ученици и това добро ще остане и след него било то в гимнастическия салон, било в телесното здраве и възпитание на учениците си, той бива

поразен от действията на родителите. Осъзнава, че с действията си, допринесли за Априлското въстание, е събудил общото негодувание против себе си като една обща вражда. Вражда, която от мъст към него, се превръща във вендата срещу образованието, образованието, на което той така силно и всеотдайно се е отдавал за благо на децата от училището, където преподава: „ *Една тълпа, въоръжена с брадви, с триони, с лостове и топори, беше влязла в училището и беше съборила до основа както нея, така и сцената за представления, която от няколко години вече беше построена в една от по-големите стаи на училището и която ние бяхме разширили и разхубавили.* “ (стр29-30 в тъмница) Този момент от цялата книга той приема с най-голямо разочарование. Обединението на бащите на учениците му срещу него с изразен гняв към образованието и възпитанието. В цялата книга Константин Величков прекарва една политическа линия на разделение между **граждани и селяни**, между образоваността и възпитанието, като подбудители за народното освобождение и необразоваността, като неразбираща и противопоставяща се на тези действия. Едно неразбиране от традиционно мислещите селяни какво е гимнастика, сравняващи я с „*ип-джамбазлък*“ (акробатство, въжеиграчество)

През Възраждането трудната работа на учителя идва както от неразбирането на родителите и малодушието към методите на преподаване, така и от неговите началници. Учителят през Възраждането е пряко подчинен на чорбаджиите и първенците на селището: „*Така бъдещият учител се поставя изцяло под опеката на първенците, кметовете и чорбаджиите. Те са негови началници и господари. И те могат по всяко време да сложат катанеца на школото и да го натирят другаде да си търси хляба. Той е длъжен демонстративно да ги почита на публични места, да им целува ръка, да им стои диван-чапраз.*“ (Генчев, 2011, с. 183) Родителите на учениците и преди и сега винаги са намирали недостатъци в методите на преподаване: „*Никой не може да очаква, че този народ, след като е бил лишен четири века от училище и нормален културен живот, изведнъж ще роди учени гени, велики художници или безсмъртни майстори на словото.*“ (Генчев, 2011, с. 189)

Децата не стават личности по смисъла на индивидуалността, а в духа на времето и генерацията си . Едно непълно и повърхностно модерно образование и възпитание през годините, бързо слива завършилите с масата. Липсата на единство и съгласие в една обща политическа логика за образованието на децата, е основен проблем на българското образование от преди вековете, та до наши дни.

Библиография

- Аврелий, Марк. Към себе си. Превод от старогръцки Богдан Богданов. София, 2022
- Вазов, Иван. Под игото. Изд. Български писател – София, 1976
- Вейн П., История на частния живот в римската империя, С., 2001
- Величков, Константин. В темница. София, 1977
- Генчев, Николай. Социално-психологически типове в българската история. София, 2011
- Герасков М., Педагогика или теория на възпитанието, С., 1936
- Есипов Б. П., Гончаров Н. К., Педагогика, С., 1949
- Маринов Димитър. Българско обичайно право. Второ фототипно издание. С., 1995
- Маринов, Димитър. Избрани произведения – том 1, част 1: Народна вяра, С., 2003
- Осман бей. Турците и техните жени. Султанът е неговият харем. София, 2008
- Саид Едуард, Ориентализмът, Издателство „Кралица Маб“, 1999
- <https://liternet.bg/publish10/spopvasilev/kvelichkov.htm>
- <https://nbu-rechnik.nbu.bg/bg/obsht-spisyk-na-ponqtiq/moral>
- Хаджийски Иван, Том I Бит и душевност на нашия народ, С., 2002
- Речник на Българския език с тълкувание речи-ты на български и на руски Събралъ, нарядилъ и на светъ изважда Найдень Геровъ Пловдивъ. Дружествена печатница Съгласие 1895-1904(8) Том V 1904